

Jugoslavenska akademija znanostij in umetnostij leta 1896.

(Spisal *Ivan Steklasa*.)

Malo je znanstvenih društev, ki bi z neznatno gmotno podporo na znanstvenem polju storila toliko, kolikor jugoslavenska akademija znanostij in umetnostij v Zagrebu. Dočim se v drugih deželah za take zavode skrbi tudi od državne oblasti ter trošijo znatne vsote za znanstvena podjetja raznih strok in za izdavanje učenih del, je jugoslavenska akademija vezana na dohodke zasebnih prijateljev in podpornikov. Takih ima, hvala Bogu, precejšno število, vendar ne toliko, kolikor bi zaslužilo njeno delovanje. Marsikateri spis, ki je važen za znanstvo, ne more se dati na svetlo radi nedostatnih denarnih sredstev. Vkljub temu pa se razvija jugoslavenska akademija od leta do leta lepše ter množi znanstveno literaturo vseh strok človeškega znanja. Seveda izpolnjuje po mogočnosti svojo nalogo po želji svojega utemeljitelja ter se bavi pri raznih znanstvenih raziskovanjih pred vsem le s Hrvaško in z ostalimi slovanskimi zemljami. Pridobila si je pa jugoslavenska akademija že doslej dober glas v učenem svetu po svojih publikacijah ter ima „in slavicus“ povsodi odločilno besedo. Posebno so znamenite publikacije, ki se tičejo jugoslovanske, največ hrvaške zgodovine in pa slovanskega jezikoslovja. Nič manj niso važni podatki o zemljepis in prirodopisu teh dežel. Zunanji svet prav pogostoma rabi te publikacije.

Tudi leta 1896. je bilo delovanje akademije vrlo mnogostroko. Predanih je bilo akademiji osemindvajset razprav, ki so deloma že tiskane, a neke pridejo na svetlo v kratkem času.

Vrlo zaslužni starina hrvaških geografov, umirovljeni vseučiliški profesor dr. P. Matković, nadaljuje zanimiva svoja raziskovanja starinskih potopisov po balkanskem polotoku. Odkar so postali Turki gospodarji na balkanskem polotoku, a posebno, ko so se začeli boji med njimi in Avstrijo, pošiljali so krščanski vladarji, posebno Habsburžani, svoje poslance v Carigrad sklepat mir ali pa plačevat letni davek. Počenši od Žige Višnjanskega¹⁾, ki je bil prvi avstrijski poslanec na turškem dvoru, hodili so taki poslanci zaporedoma vsako leto v Carigrad ne samo iz Avstrije nego tudi iz drugih držav. Po navadi so pisali dnevnik, ki so se večinoma ohranili bodisi že v izvornikih bodisi v prepisih ter so vrlo važni ne toliko za tedanje politične odnose, kolikor za narodopisne in mestne podatke po balkanskih deželah. V tem zmislu je

¹⁾ Žiga Višnjagorski, prvi avstrijski poslanec na turškem dvoru. Letopis Matice Slovenske leto 1887, str. 168—184.

učeni pisatelj obdelal že mnogo takih potopisov iz XVI. veka, a leta 1896. je bila prečitana za „Rad“ ta-le razprava: „Putni dnevnik Jakoba Bougarsa od god. 1585 i Vaclava Vratislava iz Mitrovice od god. 1591.“ Prof. H. Hagen je prvi napisal kritično razpravo o tem popotniku v delu: „Ein Beitrag zur Geschichte der gelehrten Studien des 16. und 17. Jahrhunderts. Bern 1874“ iz samih Bougarsovih rokopisov, ki so se ohranili v knjižnici v švicarskem Bernu, deloma pa v Parizu. Do sedaj se je mislilo, da je Bougars, ki je bil učen jezikoslovec in pravnik, začel svoje težavno potovanje leta 1585. skoz Ogersko, Erdelj, Vlaško in Bolgarsko v Carigrad v politične svrhe, a akademik dr. Matković je dokazal, da je Bougars potoval na svojo roko in s svojim spremstvom. Bougarsovo potovanje pa je važno za geografijo že zato, ker ob onih krajih, skoz katere je on potoval, nimamo iz onega časa nobenega drugega potopisa. Sicer je ta rokopis jako suhoparen, le o Ogerski in Erdelju je natančnejši, kar dokazuje, da se je hotel Bougars natanko poučiti o teh deželah, ker je potreboval podatkov za svoje kasnejše publikacije, posebno za veliki zbornik: „Rerum hungaricarum scriptores varii historici et geografici“, ki je prišel na svetlo l. 1600. v Frankfurtu na Majnu.

Popotni dnevnik V. Vratislava iz Mitrovice je pisan v češkem jeziku. Vratislav je bil pač v spremstvu cesarskega poslanca Friderika Krekvica, katerega je poslal cesar Rudolf II. leta 1591. v Carigrad, da pomiri sultana, kar se mu pa ni posrečilo. Vemo namreč, da je dal sultan v svoji ošabnosti poslanca Krekvica zapreti ter ga potem z vojsko poslati na Ogersko, kjer je ukovan v verigah od samih muk umrl v taboru pred Belgradom. Tako jaka je bila še takrat Porta, da je mogla nekažnjeno gaziti vsa mednarodna prava. O tem potovanju sta se ohranila dva popisa, jeden od lekarnika V. Seidla, drugi pa od Vratislava. Vendar poslednji opisuje večidel le dogodke za prebivanja v Carigradu in o turški sužnjosti. Od teh „Príchody“ je več izdanj. Prvo izdanje z nemškim prevodom je iz l. 1777., drugo iz l. 1807. Tretje kritično izdanje od Rozuma iz l. 1855. To izdanje je pretiskano še dvakrat in sicer leta 1874. in 1882. Leta 1862. je izšel tudi angleški prevod. Vratislav je svoje Príchody razdelil na štiri knjige. Prva govori o potovanju poslanstva od Dunja prek Belgrada v Carigrad; v drugi pripoveduje o prebivanju v Carigradu; v tretji opisuje sužnjost poslanstva; v četrti pa pripoveduje o osloboditvi iz sužnjosti ter o povrnitvi v domovino. Prva knjiga je glavni predmet razpravljanju gospoda akademika, ker se v njej nahaja precj geografskega gradiva, dočim drugih samo omenja, kolikor jih potrebuje za razumevanje prve. (Konec.)

Razne stvari.

Jugoslavenska akademija znanostij in umetnostij leta 1896.

(Spisal Ivan Steklasa.)

(Konec.)

Zasluga akademika Matkovića je pri teh spisih ta, da jih je ocenil in razjasnil, česar dosedANJI izdajatelji niso storili; popolnil jih je s starejšimi geografskimi opisi, pa tudi s kasnejšimi potopisi, n. pr. s Črninovicem iz l. 1616.—1618. Za zgodovino geografije je ta razprava posebne važnosti. Dr. P. Matković je prvi geograf na slovanskem jugu, ki nam je odkril tolike vire za poznavanje naših dežel v XVI. in XVII. veku ter si s tem svojim delovanjem pridobil posebne zasluge ne samo za jugoslavensko akademijo nego tudi za ostali učeni svet.

Sedaj že pokojni akademik Matija Valjavec, ki je napisal razpravo o slovenskem naglasku za več knjig „Rada“, je čital zadnjo svojo razpravo: „Glavne točke o naglasu književne slovenštine.“ V tej razpravi kaže, kako se je slovenski naglasek razvil od praslovenskega, kar ji služi za dokaz posebno naglaševanje hrvaško v štokavskem in čakavskem narečju, in rusko, češ, da ta dva slovanska jezika zastopata stari naglasek. To trditev razvija akademik obširno ter jo dokazuje z mnogimi primeri, kakor v vseh svojih razpravah. Za slovenskega jezikoslovca je

Bosanska deklica.

brez dvoma ta razprava vrlo zanimiva, saj je ravno vprašanje o naglasku še precēj nedoločeno v novoslovenščini.

Marljivi pisatelj dr. T. Maretić je napisal književno poročilo o ruskem delu Hallanskega „Jugoslavensko pričanje o kraljeviću Marku u svezi s jugoslavenskom epikom“, a glasoviti hrvaški arheolog Fran Bulić je priobčil „Vjekopis Ivana Krst. de Rossia, osnivača nauke o krščanskoj arheologiji“. Akademik omenja, da je imel Rossi predsedati prvemu mednarodnemu kongresu krščanskih arheologov leta 1893. v Spletu na hrvaški zemlji. Toda kongres je bil preložen na sledeče leto. Med tem pa je Rossi obolel in umrl na veliko žalost vseh arheologov, posebno še hrvaških, ki so se nadejali, da bode ta znameniti učenjak počastil s svojo prisotnostjo spletski kongres. Bulić popisuje potem življenje Rossijevo, kako je prispel kot učenec slavnega astronoma Secchija pod okrilje znamenitega kardinala Maya ter kasneje celó pod prijateljstvo papeža Pija IX. Sledi ga na potih po vseh zemljah kjer je cvetlo krščanstvo, in ocenjuje njegovo divinatorno delovanje pri odkrivanju rimskih katakomb. Potem našteva in ocenjuje njegova ogromna dela, posebno ona, ki se tičejo cerkvene in kulturne zgodovine Dalmacije, kasnejše zemlje hrvaške. Omenja tudi nekaj ličnih zvez z odličnimi Hrvati ter velikega zanimanja za dalmatinske starine iz prve krščanske dōbe. Navaja njegove zveze s celim učenim svetom, kateri ga je priznal „očetom nauka o krščanski arheologiji“.

Prof. Josip Gelčić je podal razpravo za Starine z naslovom: „Kneževanje Ivana Dandola u Dubrovniku“. Pisatelj razpravlja o starejši zgodovini dubrovniški ter dokazuje po zasebnih spisih, kdaj je Ivan Dandolo vladal v Dubrovniku. Nahaja ga pa kot kneza v tem mestu prvokrat 21. sušca l. 1214. Ker so knezi nastopali službo po navadi pred praznikom Vseh svetih, tedaj je Dandolo vladal že leta 1213. Po doslej nepoznanih virih razsvetljuje akademik odnošaje onega časa v Dubrovniku in po otokih, ki so takrat pripadali temu mestu, ter zasleduje vladanje Dandolo do leta 1234. To vladanje pa je bilo v tem času trikrat pretrgano. Prva doba od leta 1213.—1219. je doba vojskovanja z narodi prek morja, od leta 1222.—1231. doba mira, a zadnja doba obsega samo jedno leto, ker z letom 1234. preneha Dandolo vladati v Dubrovniku. Isti člen je podal tudi rokopis listin za „Monumenta Ragusina“, Tom. V.

Vseučiliški profesor in člen akademije dr. Anton Mušić je priobčil razpravo za „Rad“: „Rečenice s konjunkcijama *ako*, *neka*, *li* u hrvatskom jeziku.“ Pisatelj tolmači pomen rečenic, sestavljenih s temi konjunkcijami ter potem z mnogo-

brojnimi primeri utruje svoje trditve. Ta razprava more zanimati seveda pred vsem le strokovnjaka jezikoslovca.

Sedaj že pokojni o. Evrezbij Fermendžin je izročil akademiji za Starine: „Acta Croatiae ecclesiastica“ z dodatkom in „Prilozi poznavanju diplomatičkoga poslanstva Aleksandra Komulovića medju Slovjene godine 1593. do 1596.“ ter „Martiriji hrvatskih Franjevaca u XVI. i XVII. veku.“ Prof. V. Klaić je podal za Folklorški Zbornik: „Bilježka o vjerovanju u vukodlake na otoku Pazmanu l. 1440“, a za Rad: „Rodoslovje knezova Krbavskih od plemena Gušić“.

Naš rojak dr. M. Murko je podal za Rad vrlo zanimivo razpravo: „Prvi izporedjivači sanskrita sa slovjenkim jezicima.“ Razjasnil je v tej razpravi učeni pisatelj, kako je začel izučevati leta 1808. Friderik Schlegel sanskritski jezik in kako je priporočal za izučevanje v tem pogledu posebno slovanske jezike. Omenil je tudi zaslug Rusa Golovkina, Nemca Adelunga in posebno še Poljaka Majevskega, ki ima največ zaslug za poznavanje slovanskih plemen med seboj in s starim indijskim narodom. Majevski je prvi Poljak in sploh prvi Slovan, ki je v obseg svojih študij vpletal ne samo ostale Slovane, temveč tudi najbolj oddaljene njih sorodnike. On je prvi slovanski sanskrtist. Majevskemu so nasledovali med Čehi Anton Jungmann in Jan Kollár, med Hrvati Anton Mihanović in med Nemci Bopp, dokler ni Miklošić po svoji kritiki Boppovih del vnovič osnoval in pospešil znanstvenega prispodabljanja slovanščine s sanskritom ter s svojo novo metodo in kritičnim duhom presešel vse strokovnjake na tem polju. Ta razprava ni zanimiva samo za jezikoslovca, ampak tudi za literarnega zgodovinarja.

Prof. dr. Scherzer je podal za Rad literarno-zgodovinsko razpravo o srbski književnosti, namreč o prvem najznamenitejšem pisatelju Dositeju Obradoviću. Pisatelj razpravlja o vseh njegovih važnejših spisih ter sklepa, da je Obradović podal v svojih delih narodu za takrat prejako duševno hrano, katere narod ni mogel prebaviti. zato so ga prav malo čitali in da so neki njegovi spisi našli priznanje šele v novejšem času.

Dr. Milan Rešetar je podal razpravo za Starine z naslovom: „Naši lekcioniari srednjega veka.“ Da bi se moglo rešiti vprašanje, kako je nastal hrvaški prevod lekcijonarjev in kako se je dalje nazvijal, razpravlja pisatelj najprej o jezičnih posebnostih najstarejših primorskih lekcijonarjev, med katere se šteje zadarski lekcijonar iz polovice XV. veka, Bernardinov iz leta 1495. in Ranjin, ki je prepisan leta 1508., ali pripada po postanku gotovo XV. veku. Za tem razpravlja pisatelj ob vplivu govornice onega mesta, kjer je prevod obavljen, na prestavljalca kakor tudi na prepisovalce za vse tri omenjene lekcijonarje. Za Starine je se-

stavil E. Laszowski: „Izveštaj o arkivima u Srijemu.“

Vseučiliški profesor in akademik dr. Anton Bauer, ki se med profesorji bogoslovne fakultete bavi največ z modroslovnimi študijami, napisal je za Rad razpravo: „O metafizičkom sustavu Wundtova, dio II.“ Pisatelj nadaljuje svoja raziskovanja o Wundtovem modroslovnem sestavu ter se ozira na noetično njegovo stališče, da si tako pripravi čvrsto podlogo za razsojanje njegovega metafizičnega sestava.

Od akademika dr. M. Kišpatića so sledeče tri razprave, ki so že tiskane v Radu: 1. Dvanaesto potresno izvješće za l. 1895. 2. Trinaesto potresno izvješće za leto 1895. 3. Prilog poznavanju vertikalnoga gibanja jadranskog morskog dna.

Predsednik akademije Josip Torbar je opisal življenje in književno delovanje prezaslužnega tajnika akademije dr. Boguslava Šuleka. Ta življenjepis je lep prinos za hrvaško književnost in kulturni razvitek hrvaškega naroda, ker obsega dobo od ilirskega pokreta pa do najnovjšega časa. Ker se je delovanje tega znamenitega pobornika za Slovanstvo in še posebej za Hrvatstvo opisalo prigodom njegove smrti tudi po slovenskih časopisih, mi ni treba na tem mestu o njem poročati obširneje.

Razven tega so za Rad podane od neudov še te-le razprave: Od prof. M. Medića „Ihtiološke bilješke“; od profesorja N. Damina „Lathroductus 13-guttatus“; od prof. E. Doležala „Relacije kod pravilnih poligona, krugu upisanih i opisanih“; od L. Stjepanka „Interpolacija funkcija, koje zove Euler functiones inexplicabiles“; od prof. H. Hranilovića „Teorija razdolja“; od prof. K. Karamate „Prilog odnosima opisana kruga prema doznim krugovima kod trokuta“, in od L. Trgovčevića „Rotatorije zagrebačke okolice“.

Tiskala in izdala je l. 1896. akademija pet knjig Rada in sicer z razpravami filologijsko-historične in filozofsko-juridične vsebine tri, z razpravami razreda matematično-prirodoslovnega pa dve. Kot posebno delo je izdala akademija vnovič Daničevo knjigo: „Akcenti u glagolu.“ Izdan je tudi „Letopis akademije za l. 1895.“ z raznim gradivom. Od

Črnogorska deklica.

znamenitega zbornika „*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*“ je izšel že XXVIII. zvezek z vsebino „*Monumenta ragusina, libri reformationum*“ in sicer kot V. zvezek te zbirke. Od „*Starin*“ je bila to leto dotiskana XXVIII. knjiga, v kateri se nahajata dva prinosa akademika dr. Koste Vojnovića, namreč: „Prilozi k arkivalnijem pabircima dubrovačkijem“ in arhivalni „Dodatek razpravi: Državni rinižari republike dubrovačke“, pa konec Kukuljevićevih „*Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII.*“, ki obsegajo dobo od leta 1280. do 1299.

Od velikega akademičnega „Riječnika hrvatskoga ili srbskoga jezika“ pod uredništvom akademika Petra Budmana je dogotovljen in tiskan 16. zvezek, ki obsega besede od „jezičar“ do „kamenopobiti“.

To leto je začela akademija izdavatı folklorški zbornik z naslovom „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“. Prvi zvezek je izšel pod redakcijo prof. J. Milčetića s prav raznovrstnim blagom. Ta zbornik je prav velike važnosti tudi za Slovence.

Akademija je sklenila izdavatı tudi „Literarno-historijski zbornik“ pod uredništvom akademika dr. Šrepela ter se je začelo zbirati gradivo v to svrhu.

Za hrvaško zgodovino so posebno važni saborski zapisniki, ki so pa doslej še za porabo nepristopni. Akademija jih je nakanila izdati kot posebno zbirko „*Acta dietalia*“ ter so tega leta dogotovljeni in kolacijonirani teksti za XVI. vek.

Akademija je sklenila izdati Lopašićevo zbirko „*Acta croatica*“, katero pripravlja za tisek profesor Šurmin. Da bo zbirka točna, uvrstile se bodo v njo tudi Kukuljivićeve glagolske listine prepisane v cirilico, kar bo brez dvoma le na korist zgodovinskemu raziskavanju.

Izdavanja še jednega zbornika bi se akademija rada lotila. To je namreč „Zbornik sredovječnih prvokršćanskih napisa od VI. do XII. veka“, ki ga je pripravil za tisek akademik Fr. Bulić. V njem so zbrani vsi važni napisi, kar jih je našel učeni arheolog v Dalmaciji. Škoda, da se učeno delo ne more še za sedaj radi pomanjkanja denarnih sredstev dati na svetlo.

Knjižnica jugoslavenske akademije je za slavistiko jedna izmed najboljših. Množi se pa većinom s publikacijami raznih učenih društev, posebno slovanskih. Leta 1896. pa je dobila še poseben dar od francoskega ministerstva za bogočastje in nauke, namreč veliko zbirko dragocenih arheoloških in zgodovinskih del, ki so pravi kras za akademijsko knjižnico. Velike zasluge si je pridobil za urenje knjižnice pokojni Matija Valjavec, ki pa začetega dela ni mogel dovršiti, ker ga je prerano ugrabila nemila smrt.

V l. 1896. in letos je izgubila akademija tri ude, namreč A. Pavinskega, profesorja varšavskega vse-

učilišća, ki je bil od l. 1890. dopisujoči ud, Š. Ljubića, ki je bil od postanka akademije njen najmarljivejši ud, in pa Matija Valjavca. Ker je „*Dom in svet*“ objavil ob smrti poslednjih dveh učenjakov obširnejša nekrologa, ni mi potrebno na tem mestu omenjati njunih velikih zaslug za hrvaško znanstveno književnost.

V glavni akademijski skupščini za l. 1896. so bili izvoljeni ti-le udje: za častnega člana Nikola Tesla; za prave člene v filologično-historičkem razredu dosedanja uda-dopisnika, vseučiliška profesorja Vjekoslav Klaić in dr. Mušić; za ude-dopisnike v istem razredu: dr. M. Rešetar, profesor M. Kušar in dr. E. Murko, a v filozofično-juridičnem razredu prof. dr. A. Bauer.

Po odredbah akademijskih pravil in poslovnika je volila akademija v isti glavni skupščini za novo triletno dobo predsednika in ostale akademijske odbornike. Za predsednika je bil izvoljen dosedanji predsednik Josip Torbar, ki je bil poleg nepozabljivega Račkega najvernejši drug utemeljitelja akademije od njenega postanka do dandanes ter ob jednom pospeševalec velikih osnov, ki jih ima izvesti ta zavod na slovanskem jugu. Dal Bog, da bi še veliko let predsedal akademiji! Za prvega tajnika je bil izvoljen dr. Fran Vrbanić, za drugega pa dr. Fr. Marković, za knjižničarja Matija Valjavec, a za arhivarja mesto Ivana Tkalčića, ki se je bil zahvalil, Tadej Smičiklas.

Da se razširijo čim bolj vse publikacije, razpisala je na nje akademija naročbo prav po ceni. Za 10 goldinarjev se morejo dobiti vsa dela, ki izidejo v jednem letu in ki sicer stanejo najmanj še jedenkrat toliko, če se kupujejo po knjigarnah. Opozarjam zato s tem le knjižničarje večjih knjižnic, posebno srednješolskih in deželnih, da se naročajo na te publikacije. Koliko denarja izdama na Slovenskem za nemške knjige, ki so našemu duhu in našim nazorom protivne, a zanemarjamo nam najbližjo književnost hrvaško, iz katere bi se mogli naučiti marsikaj, česar ne najdemo v nemških spisih. Tukaj je prilika, da gojimo dejanski slovansko vzajemnost¹⁾ in da se otresemo stare svoje slabe navade, da tuje, bodisi že nemško, laško, francosko ali angleško, bolj cenimo nego svoje slovansko. Do sedaj ne nahajamo v popisu naročnikov na akademične publikacije nobenega iz slovenskih dežel, kar je slab dokaz našega slovanskega mišljenja. Nadejamo se, da bodo te vrstice, katere sem napisal z najboljšim namenom, v prospah najvišjega znanstvenega društva na slovanskem jugu, pobudile odslej večje zanimanje zanj tudi med Slovenci.

¹⁾ Pač ima tudi akademija vedno priliko, da goji gledé na Slovence jugoslovansko vzajemnost. Za vzajemnost ali ljubezen je treba vsaj dveh osebnostij.